Eurasscience Journals

Avrasya Terim Dergisi, 2025, 13 (3): 172 - 177

Araştırma Makalesi /(Research Paper)

TÜRKÇEDE "ÖRTMECE" TERİMİNİN TANIMINDA KULLANILAN SÖZCÜKLERİN İNCELENMESİ

Funda Uzdu Yıldız[1*], Bilgen Erişkin[2], Samet Erişkin[3]

[1*)] Sorumlu yazar, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, İzmir.
funda.uzdu.edu.tr, ORCID ID: 0000 0003 1813 5432.
[2)] Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Dilbilim Doktora Öğrencisi, İzmir.
bilgeneriskin@gmail.com.tr, ORCID ID: 0000 0001 9995 7328
3) Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Dilbilim Doktora Öğrencisi, İzmir.
samterk@gmail.com, ORCID ID: 0000 0002 7403 0101.

Özet

Örtmece teriminin dilbilimden psikolojiye, edebiyattan iletişime birçok disiplinin çalışma konusu olması, farklı bakış açılarından kaynaklanan farklı tanımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu araştırmada, Türkçede örtmece ile ilgili çalışmalar ve bu çalışmalarda yer alan örtmece tanımları incelenmiş, tanımlarda yer verilen benzer ve farklı ifadeler belirlenerek örtmecenin terim ve tanım ilişkisi açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Adında ve/veya anahtar sözcüklerinde "örtmece" ve "güzel adlandırma" terimlerine yer verilen Ulusal Tez Merkezi'nde 22 yüksek lisans tezi ve 8 doktora tezi, Dergipark platformunda 48 makale, Google Akademik'te Dergipark dışındaki platformlarda 10 makale olmak üzere toplam 88 çalışma belirlenerek araştırmanın veri tabanı oluşturulmuştur. Çalışmalar çerçevesinde içerik analizi yöntemiyle 77 tanıma ulaşılmış ve bu tanımlarda yer alan ortak sözcükler gruplandırılmıştır. Gruplandırma sonucunda tanımlarda en çok "ifade", "kullan-" ve "yerine" ifadelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Tanımlarda bu sözcüklere yer verilmesi örtmece kavramının edimbilim alanında da detaylıca ele alınması gerekliliğini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Örtmece, Terim, Kavram, Tanım.

AN ANALYSIS OF THE WORDS USED IN THE DEFINITION OF THE TERM "EUPHEMISM" IN TURKISH

Abstract

The fact that the term "euphemism" is a subject of study in many disciplines, from linguistics to psychology, literature to communication, has led to the emergence of different definitions stemming from different perspectives. In this study, works related to euphemism in Turkish and the definitions of euphemism included in these works were examined, similar and different expressions in the definitions were identified with the aim of examining euphemism in terms of its relationship with the term and definition. A total of 88 studies were identified to form the database for the research: 22 master's theses and 8 doctoral theses in the Ulusal Tez Merkezi that included the terms "euphemism" and "beautiful naming" in their titles and / or keywords, 48 articles on the Dergipark platform, and 10 articles on platforms other than Dergipark on Google Scholar. Within the scope of the studies, 77 definitions were reached using content analysis, and the common expressions in these definitions were grouped. The grouping results revealed that the terms "expression", "to use" and "instead" were most frequently used in the definitions. The inclusion of these words in the definitions supports the need for a detailed examination of the concept euphemism in the field of pragmatics.

Keywords: Euphemism, Term, Concept, Definition.

1. Giriş

Yunanca *eu* "iyi" ve *pheme* "konuşma" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan ευφημισμός 'euphemismus' sözcüğü Türkçede "örtmece", "güzel adlandırma", "edeb-i kelam", "hüsnü tabir" gibi terimlerle karşılanmaktadır. Edebiyat, Türkoloji, kültürdilbilim, çeviribilim, psikoloji, siyaset gibi disiplinlerin inceleme konusu olan örtmece kavramı, temelde benzer sebeplerden ve benzer amaçlarla ortaya çıkmış bir olgudur. Örtmece sözlerin kullanım sebepleri ve amaçları kavramın mevcut tanımlarının içinde karşımıza çıkmaktadır fakat bu çalışmanın konusu tanımlarda kullanılan sözcüklerin kavram ilişkisi boyutuyla incelenmesidir.

Fromkin ve Rodman'ın (1993: 304) yapmış olduğu tanıma göre örtmece; korku veren ve hoş olmayan konulardan kaçınmak için kullanılan veya tabu sayılan sözcüklerin yerine kullanılan sözcük veya sözcük gruplarıdır. Allan ve Burridge (1991: 14)'e göre örtmece itibar kaybından kaçınmak için tercih edilmeyen ifadelere alternatif olarak kullanılan ifadelerdir. Örtmeceyi "güzel adlandırma" adıyla inceleyen Aksan (2000: 98)'a göre güzel adlandırma, kimi varlıklardan, nesnelerden söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacına yönelen ve dillerde rastlanan bir değiştirme olayıdır. Demirci (2008: 22)'ye göre örtmecenin temelini oluşturan şey kötü olarak algılanan sözcüklerin bir şekilde değiştirilip yeni ve farklı bir tarzda söylenmesidir yani anlam değişmediği halde algılamayı değiştirmeye yönelik bir anlatım tarzıdır. İmer ve arkadaşları (2011: 205) örtmeceyi "Rahatsız edici, ayıp, hakaret sayılacak bir şey yerine ılımlı, kulağı tırmalamayan, dolaylı bir sözcük ya da sözce kullanılması" olarak tanımlar.

Örtmece kavramına ve bu tür ifadelerin oluşum nedenlerine bakıldığında ilk olarak "tabu" kavramıyla karşılaşılmaktadır. Freud (2002: 36)'a göre tabu, insanlığın yazılı olmayan en eski kuralı olarak yasaklamalarla ortaya çıkan, yasakların ihlali ile ceza sistemlerini doğuran, yasağın çiğnenmesi sonucu ortaya çıkan kutsallığı ya da kirliliği anlatır. Kültürden kültüre benzerlikler ve farklılıklar gösteren tabu en genel anlamıyla belirli hareketlerin veya sözlerin yasaklanma durumudur. En eski zamanlardan beri toplum içinde kabul görmüş tabular insanları bu davranışlardan veya sözlerden uzak durmaya itmiştir ve dolayısıyla tabuların yerini dolduracak başka bir seçenek arayışı söz konusu olmuştur. Söylenmesi tabu olan, ayıp, sakıncalı veya korkutucu olabilen bazı sözlerin yerini aynı anlama gelen ama tabu olmayan başka bir sözcük veya sözcük grubu almış ve bu durum örtmeceyi ve örtmece sözleri doğurmuştur. Demirci (2008: 22)'ye göre tabu ilkel toplumlarda insanoğlunun algılayamadığı olaylar, çekindiği, ürktüğü varlık ve nesnelerden uzak durma eğiliminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda toplumdaki bireylerin birlik içinde yaşama zorunluluğu nedeniyle de önemlidir. Toplumsal kurallara uymak, toplumun devamlılığını sağlamak için gereklidir ve bu gereklilik de bazı davranış veya sözlerin yasaklanması ve ayıp kabul edilmesini gerektirir. Demirci (2008: 23)'ye göre toplumsal realiteye koşut olarak bireyler arasındaki iletişimin en büyük ögelerinden biri olan dil, sosyal veya ruhsal baskıları göz önünde tutarak doğasının el verdiği ölçüde kendi bünyesinde çeşitli değişikliklere uğrar. Bir başka deyişle toplumsal kurallar ve baskının dil üzerinde etkisi bulunmaktadır. Örneğin "sekreter" sözcüğü yerine "yönetici asistanı" sözcüğünün geçmesi, "sakat" yerine "engelli" denmesi bu baskıya ve değişikliğe örnek olabilir. Örtmece ifadelerin ortaya çıkış nedeni kadar bu tarz ifadelerin kullanım amaçları da önemli bir noktadır. Üstüner (2009: 167)'e göre örtmece ifadelerde temel amaç, toplumu veya bireyi korkutan, ürküten, iğrendiren, kötü izlenim ve çağrışımlara yol açan ifadelerden kaçınmak; genel ahlaka aykırı kabul edilen ve söylenmesi ayıp sayılan düşünce ve duyguları, bu kötü çağrışımları ortadan kaldıran kabullenilebilir sözcük veya sözlerle dile getirmektir.

"Örtmece" birden fazla bilim alanı tarafından kullanılan ortak bir terimdir ve örtmece teriminin daha iyi açıklanabilmesi için öncelikle terim (*term*) ifadesinin açıklığa kavuşturulmasında yarar bulunmaktadır. Türkçe Sözlük (2011: 1959) tarafından "Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime; ıstılah" ifadeleriyle tanımlanan terim sözcüğü Dil Derneği Türkçe Sözlük'te (2012: 1692) "Bir bilim, sanat, meslek dalıyla ya da bir konuyla ilgili özel ve belirli bir kavramı olan sözcük, ıstılah" açıklamasıyla yer almaktadır. Karaman (2017: 93) ise bir veya birden fazla sözcükten, tamlamadan veya simge gibi değişik öğelerden oluşabildiğini belirttiği terimleri "kavramlar hakkında konuşulurken kullanılan semboller" olarak açıklamaktadır.

Terimin Latincedeki *terminus* sözcüğünden ilhamla derleyip toplama, derli toplu kılma, bir arada tutma özelliğine vurgu yapılarak dermek (Eski Türkçede termek) eyleminden "ter-im" biçiminde türetildiğini öne süren Zülfikar'a göre çeşitli bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleri olarak tanımladığımız terim sözü, Latince "sınır, son" anlamına gelen terminus kelimesine dayanır. Anlamları dar ve sınırları olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının

mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözlerdir. Eskiden "ıstılah" adıyla adlandırılan bu söz, "umumî veya adî kelimelerden farklı kelimeler" diye tanımlandırılmıştır (Zülfikar, 2025: 39).

Terimler belirli bir alan çerçevesinde iletişimi kolaylaştırmak, belirsizliği ortadan kaldırarak anlamı ortak bir yönde sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Dil genelindeki sözcüklerin yan anlamlar taşıyabilmesi olağan kabul edilirken yalnız tek bir kavramı karşılayan tek bir tanımlarının olması beklenmektedir. Pilav (2008: 267)'a göre terimler, içinde yoğunlaştırılmış anlam yükü olan kelimelerdir. Konuların öğretimi terimler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Gerek eğitim öğretimde, gerekse bilimsel araştırmalarda herhangi bir bilgiye ulaşmak için ihtiyaç duyduğumuz ve karşılaştığımız terimlerin, sağlam yapılı ve amaçlanan bilgiyi çağrıştıracak nitelikte olması şarttır. Ayrıca terimlerin amaca hizmet edebilmesi için üzerinde uzlaşılan kelimeler olması gereklidir. Zülfikar (2025: 40)'a göre de terim dışında kalan herhangi bir kelime bir cümlede, yanında bulunduğu kelimelere göre anlamca ve görevce değişikliğe uğrayabilir. Anlam değişikliklerinden doğan bu durum kelimeye çok değişik anlam incelikleri (nüans) kazandırır. Terimlerin ise genel dilde kullanılan öteki kelimelerden ayrı birtakım özellikleri vardır. Terimlerin anlamları sabittir ve cümle içinde olsa bile değişik anlamlarda veya mecaz olarak kullanılamazlar. Bu özelliklerinden dolayı da terim tanımlarının terimin içeriğini tam olarak yansıtması beklenir. Bu nedenle tanımdaki her sözcük içeriği etkiler. Bu öngörüden yola çıkarak bu çalışmada örtmece teriminin tanımlarında kullanılan sözcüklerin kavramın içeriğine olan etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tanımlardaki sözcük seçimlerinin hem kavramın içeriği ne derece yansıttığı hem de varsa farklılaşmaların belirlenmesi hedeflenmiştir. Tanımlardan yola çıkılarak terim kavram ilişkisine yönelik de belirlemeler yapılması için akademik alanyazındaki tanımlardan bir derlem oluşturulmuştur.

2. Yöntem

Bu çalışmada Türkçede örtmece kavramı üzerine yazılmış olan makaleler ve tezlerin içinde yer alan örtmece tanımlarının sözcükleri analiz edilmiştir. Bu inceleme için veri tabanı olarak Ulusal Tez Merkezi, Dergipark platformu ve Google Akademik arama motorunda yer alan Dergipark üyeliği dışındaki dergilerde yer alan makaleler ve tezler kullanılmıştır. Anahtar sözcük ve çalışmanın adında *örtmece* veya *güzel adlandırma* terimlerini kullanan çalışmalar seçilip bu çalışmaların içindeki örtmece tanımları tespit edilmiştir. Tarama sonucunda Ulusal Tez Merkezi'nde 1993 - 2024 yılları arasında yazılmış 22 yüksek lisans tezine, 2000 - 2024 yılları arasında yazılmış 8 doktora tezine ulaşılmıştır. Dergipark platformunda ise 2006 - 2025 yılları arasında yazılmış 48 adet makalenin anahtar sözcükleri arasında örtmece teriminin kullanıldığı görülmüştür. Google Akademik'te, Dergipark platformu dışındaki platformlarda bulunan 2006 - 2020 yılları arasında yazılmış 10 çalışmanın anahtar sözcüğünde örtmece teriminin yer aldığı görülmüştür.

Ulusal Tez Merkezi'nde tespit edilen yüksek lisans tezlerinin alan ve disiplin dağılımları şöyledir; Türk dili ve edebiyatı, Amerikan kültürü ve edebiyatı, İngiliz dili ve edebiyatı, dilbilim, iletişim bilimleri, batı dilleri ve edebiyatı, eğitim ve öğretim ve antropolojidir. Doktora tezlerinin alan ve disiplin dağılımları ise; dilbilim, İngiliz dili ve edebiyatı ve Türk dili ve edebiyatıdır. Makalelerin alanları, psikoloji, dilbilim, çeviribilim, etnolinguistik, Türk dili ve edebiyatı, anlambilim, Türkoloji, kültürbilim, karşılaştırmalı edebiyat, siyasal bilimler ve edimbilim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çizelge 1. Çalışmaya Konu Yayınların Bilim Alanlarına Göre Dağılımları.

Konular	Ulusal Tez Ağı		Dergipark	Diğerleri
	Dok.*	Yük.**	Makale	Makale
Türk Dili ve Edebiyatı	2	9	21	5
Kültürbilim / Kültürdilbilim	-	-	10	4
Anlambilim	-	-	1	1
Siyasal Bilimler	-	-	3	1
Dilbilim	4	7	1	-
Çeviribilim	-	-	3	1
Alman Dili ve Edebiyatı	1	-	-	-
Batı Dilleri ve Edebiyatı	-	1	-	
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı	-	2	-	-
İngiliz Dili ve Edebiyatı	1	1	-	-
Eğitim ve Öğretim	-	2	1	-
İletişim Bilimleri	-	1	1	-
Antropoloji	-	1	-	-
Edimbilim	-	-	1	-
Psikoloji	-	-	-	1
Karşılaştırmalı Edebiyat	-	-	1	-

*) Doktora Tezi, **) Yüksek Lisans Tezi

Veri tabanı olarak oluşturulan toplam 88 çalışmada yer alan tanımlar içerik analizi yöntemi ile tespit edilmiştir. Betimsel içerik analizi yöntemi, belirli bir konuda ya da alanda birbirinden bağımsız olarak yapılan nitel ve nicel çalışmaların derinlemesine incelenip düzenlenmesi anlamına gelir (Ültay vd. 2021: 189). İçerik

analizi yöntemi ile örtmece kavramı için yapılan tanımların genel eğilimi ortaya çıkarılmıştır. Çalışmalarda toplam 77 yazara ait farklı referans tanım bulunarak listelenmiştir. Örtmece teriminin tanımlarında yer alan toplam sözvarlığı içinde birim olarak kullanılan sözcüklerin sıklığı belirlenmiştir. Bu işlemle, terimin farklı tanımları yapılmış olsa da öz olarak barındırdığı kavramsal içerik ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

Örtmecenin ne olduğunu açıklamak için kavramı tanımlarken kullanılan sözcükler sıklık açısından incelenmiştir. Tanımlarda en sık kullanılan sözcükler örtmecenin amacı, içeriği, nedeni ve kullanımını ortaya koymaktadır. Aşağıdaki sıralamalar (Çizelge 2 ve 3), 77 tanım içinde kullanılan sözcüklerin kaç kez geçtiğini göstermektedir.

Değiştirme / yerine kullanma mekanizması, tanımların büyük çoğunluğunda (%80 ve üzeri) belirtilen, örtmecenin temel işleyişidir. Bu, yukarıdaki "kullan-", "yerine" ve "değiş-" sözcüklerinin kapsadığı genel bir eylemdir.

Tanımların yaklaşık %60-70'inde görülen, "çirkin", "nahoş", "sakıncalı", "ayıp", "rahatsız edici", "utandırıcı" veya "kaba" gibi ifadeler örtmecenin hangi ifadelerin yerine tercih edildiğini göstermektedir.

Tanımların yaklaşık %50-60'ında yer alan, "kibar", "nazik", "zararsız", "ılımlı" veya "hoş karşılanabilen" gibi ifadeler örtmece yapılırken ihtiyaç hissedilen yumuşatma, güzelleştirme, kibarlaştırma amacına yöneliktir.

Tanımların yaklaşık %35-45'inde vurgulanan, ifadenin "üstü kapalı", "imalı", "mecazi" yollarla veya doğrudan "örterek" yapılmasıdır. Tanımlarda "ört-" köküne sahip sözcüklerden de yaklaşık 7 kez bahsedilmektedir. Bu durum tanım yapılırken örtmece sözcüklerin oluşma yöntemini göstermektedir.

Tanımların yaklaşık %25-35'inde örtmecenin, dinleyende veya konuşmacıda oluşabilecek "korku", "ürkme", "iğrenme", "üzüntü", "tiksinti" veya "kötü izlenim" gibi olumsuz duygulardan kaçınma amacıyla kullanıldığını belirtmektedir.

Örtmece ifadelerde anlam ve algı üzerindeki etki de oldukça önemli bir noktadır. Tanımların yaklaşık %20-25'inde yer alan bu kavram, örtmecenin "anlamı değiştirmeden algıyı değiştirmeye" yönelik bir anlatım tarzı olduğunu ifade etmektedir.

Çizelge 2. Tanımda Kullanılan Yüksek Sıklıktaki Sözcükler ve Terim Anlamına Katkısı.

Tanımda kullanılan sözcük	Sıklık	Terim anlamına katkısı
İfade	69 kez	Bu sözcük örtmecenin temelini oluşturan, değiştirilen veya kullanılan dilsel birimi göstermektedir.
Kullan-(kullanılan, kullanma vb.)	41 kez	Örtmecenin bir dilsel eylem, bir araç olarak "kullanılması"nı vurgulamaktadır.
Sözcük	33 kez	Örtülen ve örten araç olarak kullanılır.
…..yerine	30 kez	Bir dilsel birimin diğeriyle "ikame edilmesi" ilişkisini göstermektedir ve örtmecenin temel mekanizmalarından biridir.
Değiş-(değiştirme, değişimi vb.)	23 kez	Örtmecenin dilsel bir "değişim" veya "dönüşüm" süreci olduğunu belirtmektedir.
Uygun	22 kez	Değişim sonucunda elde edilmek istenen "uygunluk", "nezaket" veya "kabul edilebilirlik" amacını ifade etmektedir.
Kaba	20 kez	Örtmecenin yerine geçtiği asıl ifadenin olumsuz niteliklerinden biridir.
Dolaylı	18 kez	Örtmecenin genellikle "doğrudan olmayan" bir anlatım yolu olduğunu açıklamaktadır.
Söz / Sözler	17 kez	İfade kavramı ile benzer şekilde, örtmecede kullanılan dilsel birimi belirtmektedir.
Anlam	17 kez	Örtmecenin anlamı doğrudan değiştirmeden algıyı etkileme potansiyeline veya bir düşüncenin "anlamı"na odaklanmaktadır.
Tabu	15 kez	Örtmecenin ortaya çıkışındaki temel sosyal veya kültürel yasakları işaret etmektedir.
Kavram	15 kez	Örtmecenin uygulandığı "fikri", "soyut düşünceyi" veya "konuyu" belirtmektedir.
Başka	15 kez	Örtmecenin değiştirme ilişkisini belirtir.
Yumuşa-	15 kez	Örtmecenin yönünü belirtir.
Korku	15 kez	Örtmecede örtülme nedenlerinden birine işaret eder.

Tanımların yaklaşık %15-20'sinde örtmecenin "toplumsal uzlaşı", "ahlaki", "dinî", "örfi" değerler, "nezaket kuralları" ve hatta "dilsel evrim" gibi geniş kültürel ve sosyal çerçevelerde ortaya çıktığına değinilmektedir. Bu da örtmece ifadelerin evrensel nitelikte olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3. Tanımda Kullanılan Orta Sıklıktaki Sözcükler ve Terim Anlamına Katkısı.

Tanımda kullanılan sözcük	Sıklık	Terim anlamına katkısı
Toplum	12 kez	Örtmece teriminin kişilerarası iletişimdeki ve toplumsal boyutunu gösterir.
Ayıp	10 kez	Örtmecede örtülme nedenlerinden birine işaret eder.
Sakıncalı	8 kez	Örtmecede örtülme nedenlerinden birine işaret eder.
Amaç	8 kez	Örtmecedeki değiştirmenin nedenselliğini belirtir.
Yasak	7 kez	Örtmecede örtülme nedenlerinden birine işaret eder.
Olay	7 kez	Örtülen sözün bağlam ilişkisini de belirtir.
Çağrışım	7 kez	Örtülen sözün örtülme nedenine işaret eder. "olumsuz" sözcüğü ile eşdizimli görünüm sergiler.
Kaçın-	6 kez	Örtülen sözü söylemi edimiyle ilişkili nedensellik belirtir.
Biçim	6 kez	Sözü değiştirmek için biçimi de değiştirme gerekliliğini gösterir.

Orta sıklıktaki sözcüklere bakıldığında yüksek sıklıktaki sözcüklerde olduğu gibi nedenselliğin ön plana çıktığı görülür. Bu sözcüklerdeki yoğunluk sebebiyle, tanımların içerik oluşumunda örtmecenin nedenine odaklanıldığı söylenebilir. Tanımın toplumsal kullanımla ilişkisi de "toplum" sözcüğünde benzer şekilde görülür.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Tanımlarda yer alan sözvarlığının sıklık bakımından incelenmesi sonucunda tanımların ana temasının dört ana başlık altında toplandığı görülmüştür. Bu başlıklar, örtmecenin neden kullanıldığı yani amacı, hangi tür ifadelerin yerine kullanıldığı, nasıl kullanıldığı yani mekanizması ve toplumsal / kültürel bağlamı etrafında yoğunlaşmaktadır. Örtmecenin neden kullanıldığı, amacı ve elde edilmek istenen sonucu örtmecenin iletişimsel fonksiyonuna yöneliktir (Allan ve Burridge, 1991). İletişimdeki verici alıcı arasındaki her türlü bağlamsal durum kullanımda belirleyici görülür. Örtmecelerin temel amacı, olumsuz etkileri azaltmak ve iletişimi daha kabul edilebilir, nazik ve akıcı hale getirmektir. Bu amaçlar; yumuşatma ve güzelleştirme, nazik olma, alıcıdaki olumsuz etkileri önleme veya azaltma ve dolayısıyla iletişimi kolaylaştırmadır.

Örtmece ifadelerde dinleyicide olumsuz etki yaratabilecek, uygunsuz ifadenin yerine farklı ifadelerin kullanılması örtmecenin ortaya çıkış nedenlerinden biridir (Aksan 2000; Demirci 2008; Üstüner 2009) . Bu çalışmada incelenen araştırmalarda tespit edilen tanımlarda geçen uygunsuz ifadeler; "kaba", "çirkin", "rahatsız edici", "nahoş", "ayıp", "utandırıcı", "hakaret", "yersiz", "sakıncalı", "tehlikeli" ve "kötü çağrışım" ifadeleridir.

Tanım yapılırken dikkat çeken bir başka özellik ise örtmece ifadelerin toplumsal ve kültürel bağlamıdır. Örtmece evrensel bir dil olayıdır, dünyanın her dilinde rastlanan ve tüm toplumlarda görülen kültürel ve toplumsal bir olgudur. Toplumların ahlaki yapıları, dinsel inanışları veya yaşamı algılama biçimleri bir dereceye kadar örtmeceler yardımıyla anlaşılabilmektedir (Demirci, 2008: 33). Bu bağlamda dil-toplum etkilişimi karşılıklı olarak gerçekleşir. Toplumun ahlaki, dini ve örfi değerleri, nezaket kuralları ve toplumsal uzlaşı gibi faktörler örtmece kullanımını şekillendirir. Aynı zamanda, örtmece dilsel evrimin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Örtmece için yapılan tanımlar incelendiğinde ifadelerin dilsel yapısı ve kullanım şekli üstüne yoğunlaşan kavramların da olduğu tespit edilmiştir. Sözcük / ifade değişimi, dolaylı ve üstü kapalı anlatım, anlam değişmeden algının değişmesi, bilinçli yapılan dilsel hareketler örtmecenin kullanım boyutuyla ilgili ifadelerdir. Tanımlarda karşımıza çıkan "başka sözcüklerle", "..yerine", değiştirme olayı", "dilsel göstergelerin değiştirilmesiyle", "dolaylı yoldan anlatma", ..ifade etme", "mecazi", "üstü kapalı", anlam değişmediği halde algılamayı değiştirmeye yönelik", "konuşmayı ayarlama ve benimseme biçimi" gibi ifadeler örtmece ifadelerin dilsel kullanımına yönelik bilgiler sağlamaktadır.

Örtmece tanımı yapılırken tercih edilen "ifade", "kullan-", ve "yerine" ifadelerinin sıklıkla tercih edilmesi bu kavramın kullanımbilim / edimbilim alanında da detaylıca ele alınması gerekliliğini desteklemektedir. "Değiştirme", "yerine" gibi ifadelerin tanımlarda sıkça yer alması örtmecenin temel işleyişinin bir değişim olayı olduğu göstermektedir. Ayrıca "anlamı değiştirmeden algıyı değiştirmeye" yönelik bir anlatım tarzı olduğu da tanımlarda elde edilen bulgulardandır. Bu nedenle, örtmece teriminin tanımı yapılırken edimbilime ve

anlambilime yer verilmesi bu terimin kullanım alanlarını ve şeklini açıklamak için faydalı olacaktır. "Uygun" ifadesinin kullanılması değiştirmenin yeni anlatıma uyması gerektiğini hem anlambilimsel açıdan uyması hem de nezaket ve gibi anlatım içeriğine karşılık bulmasını göstermektedir. Aynı zamanda iletişim bağlamı açısından da uygun olması anlamına gelir. Sözcükleri yorumlayabilmek için sadece sözlük anlamlarını bilmek yeterli değildir, kullanıldıklarında amaçlanan iletişimsel değerlerini nasıl oluşturacağınızı da bilmeniz gerekir (Warren, 1992:131). "Kaba" ve "tabu" ifadeleri ise örtülen kavramın örtülme nedenine işaret etmektedir. Örtme nedeni oluşturan ana kavrama gönderimde bulunmaktadır. Tanımdan terime doğru yapılan bu içerik analizi çalışmasıyla terimin özündeki ana kavramlar ve kullanımlar belirlenmiştir. Bu kavram ve kullanımlar aynı zamanda terimin ilişkili olduğu alanlara yönelik birer göstergedir. Örtmece teriminin farklı tanımlarında ortak olarak yer alan sözcükler bu terimin anlambilim, edimbilim ve toplumdilbilim alanlarının kesişim kümesinde yer aldığını göstermiştir.

Kaynaklar

Aksan, D., 2000. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3. Cilt. Türk Dil Kurumu Yayınları, ISBN: 975-16-0275-0, 244 sayfa, Ankara.

Allan, K., and Burridge, K., 1991. *Euphemism and dysphemism: language used as shield and weapon*. Oxford University Press, ISBN: 0195066227, 263 sayfa, New York.

Demirci, K., 2008. Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine. *Milli Folklor*, 77: 21-34.

Dil Derneği Türkçe Sözlük. 2012. Dil Derneği Yayınları, ISBN: 605 - 9521 - 74 - 1, 1943 sayfa, Ankara.

Freud, S., 2002. *Totem ve Tabu (Totem and Taboo, 1913)*. Çeviren: K. Sahir Sel, Sosyal Yayınları, ISBN: 9786050201086, 240 sayfa, İstanbul.

Fromkin, V., Rodman, R., 1993. *An Introduction to Language*. Harcourt Brace College Publishers, ISBN: 978-003-0549-830, 544 sayfa, New York.

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S., 2011. *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, ISBN: 9786054787081, 371 sayfa, İstanbul.

Karaman, B.İ., 2017. *Terimbilimi*. Bilge Kültür Sanat Yayınevi, ISBN: 978-605-9521-74-1, 192 sayfa, İstanbul.

Pilav, S., 2008. Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 16(1): 267-276.

Türkçe Sözlük, 2005. Türk Dil Kurumu Yayınları, ISBN: 975-16-007-7, 2243 sayfa, Ankara.

Ültay, E., Akyurt, H., Ültay, N., 2021. Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10): 188- 201.

Üstüner, A., 2009. Örtmece Sözlerle İlgili Terimler, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 Fall.

Warren, B., 1992. What euphemisms tell us about the interpretation of words, *Studia Linguistica*, 46(2): 128-172.

Zülfikar, H., 2025. *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, ISBN: 978-975-1603-982, 213 sayfa, Ankara.